

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

5. ПРИРОДНИЧА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Головною новацією організації навчання природничих предметів у Новій українській школі є *цілісність, неперервність і наступність* у досягненні *обов'язкових результатів навчання*, визначених [Державним стандартом базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО).

Для кожної освітньої галузі в ДСБО:

сформульовано єдину для всіх рівнів загальної середньої освіти *мету*;
окреслено *компетентнісний потенціал*, який дає змогу в межах галузі формувати всі *ключові компетентності* через розвиток умінь, ставлень і базові знання;

схарактеризовано обов'язкові результати навчання учнів / учениць.

Метою природничої освітньої галузі є формування особистості учня / учениці, який / яка:

знає і розуміє основні закономірності живої і неживої природи;
володіє певними вміннями досліджувати її;
виявляє допитливість;
усвідомлює на основі здобутих знань і пізнавального досвіду *цілісність* природничо-наукової картини світу;
може оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства і ймовірні наслідки людської діяльності в природі;
взаємодіє відповідально з довкіллям.

Компетентнісний потенціал природничої освітньої галузі наведено у Додатку 9 [ДСБО](#). Саме там зазначено базові знання, які структуровано за складниками:

методологія природничих наук;
науковий світогляд і цілісна природничо-наукова картина світу;
астрономічний, біологічний, географічний, фізичний і хімічний складники.

Згідно з новою структурою загальної середньої освіти 5–6 класи — це адаптаційний цикл навчання, 7–9 класи — цикл базового предметного навчання.

З огляду на те, що *змістові питання* строго не розподілено за цими циклами навчання, їх розглядають і в *адаптаційному* циклі навчання в 5–6 класах, і під час *предметного* навчання у 7–9 класах. Тобто структура шкільної природничої освіти є *концентрично-спіральною*. У 5–6 класах усі базові знання

визначені в Додатку 9 ДСБО, закладають на *пропедевтичному* рівні в *інтегрованих курсах*, а у 7–9 класах структурують за *навчальними предметами* й поглиблюють.

Зважаючи на те, що окремого навчального предмета *астрономія* у типовому навчальному плані типової освітньої програми для 5–9 класів немає, базові знання астрономічного складника реалізують на *пропедевтичному* рівні у природничих курсах у 5–6 класах та під час вивчення фізики у 7–9 класах.

У Додатку 10 ДСБО зазначено вимоги до обов'язкових результатів навчання із *природничої* освітньої галузі, які також є цілісними й неперервними та передбачають, що учнівство:

- пізнає світ природи засобами наукового дослідження;
- опрацьовує, систематизує і презентує інформацію природничого змісту;
- усвідомлює закономірності природи, роль природничих наук і техніки в житті людини;
- поводиться відповідально для забезпечення сталого розвитку суспільства;
- розвиває власне наукове мислення;
- набуває індивідуально та співпрацюючи досвіду розв'язання проблем природничого змісту.

Наступність у досягненні *обов'язкових* результатів навчання відображено в розгортанні *конкретних* результатів навчання за *циклами навчання*.

У навчанні всіх природничих предметів (географії, біології, фізики і хімії) та інтегрованих курсів зміст, засоби і методи навчання мають бути спрямовані на досягнення визначених ДСБО *обов'язкових результатів навчання*, яких учень / учениця має досягнути в процесі навчання, і які *підлягають оцінюванню*.

Міністерством затверджено Рекомендації щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти ([наказ МОН від 02.08.2024 № 1093](#)).

Основними видами оцінювання є *формувальне*, *поточне* та *підсумкове*. Поточне оцінювання є *формувальним*, тобто це оцінювання «в процесі», яке дає змогу вчителю / вчительці зрозуміти, як краще підготувати учнівство до підсумкового оцінювання. Цей вид оцінювання дає змогу дійти висновку щодо особистісного розвитку учня / учениці, відстежити його / її навчальний поступ, процес здобуття навчального досвіду як основи компетентності. Тобто результати *формувального оцінювання* свідчать про опанування здобувачем / здобувачкою освіти наскрізних умінь.

Зауважимо, що *формувальне оцінювання* здійснює не лише вчитель / вчителька. Не менш важливим видом *формувального оцінювання* є *самооцінювання* здобувача /здобувачки освіти та *взаємооцінювання*. Іншими словами метою *формувального оцінювання* є створення в учнівства додаткової мотивації до навчання. Результати *формувального оцінювання* відбивають реальний учнівський навчальний досвід і можуть бути зафіксовані через спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю, приклади учнівських робіт, портфоліо навчальних досягнень тощо.

Перенесення акценту з *оцінювання* на *поціновування* результатів важливе ще й тому, що поціновувати треба процесуальні складники навчання на різних його етапах (вправність у формулюванні запитань, проблем, пошуку інформації,

чіткому висловленні думок, добиранні аргументів для обґрунтування поглядів щодо причин, наслідків і способів розв'язання проблеми, використанні понять, термінів тощо). Під час формувального оцінювання можна застосовувати різноманітні різнорівневі шкали — словесні та бальні.

Формувальне оцінювання дає вчителю можливість скоригувати навчальний процес та зрозуміти, як краще підготувати учнів / учениць до підсумкового оцінювання.

Підсумкове оцінювання результатів навчання передбачає зіставлення досягнутого з обов'язковими результатами, визначеними для певного циклу навчання згідно з ДСБО. У підсумковому оцінюванні суб'єктом оцінювання є вчитель / учителька.

Семестрове оцінювання передбачає оцінювання окремих груп загальних результатів і загальну оцінку результатів навчання.

У шкільній документації (журналі, свідоцтві) фіксуються оцінки з усіх предметів природничої освітньої галузі **за однаковими групами результатів:**

ГР1. Проводить дослідження природи /Досліджує природу (у державному стандарті група 1 «Пізнання світу природи засобами наукового дослідження»);

ГР2. Здійснює пошук та опрацьовує інформацію (у державному стандарті група 2. «Опрацювання, систематизація та представлення інформації природничого змісту»);

ГР3. Усвідомлює закономірності природи (у державному стандарті група 3. «Усвідомлення розмаїття і закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; відповідальна поведінка для сталого розвитку суспільства»).

Критерії для оцінювання за групами результатів описані в «Критеріях оцінювання за освітніми галузями» (додаток 2 до Рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затверджених [наказом МОН від 02.08.2024 № 1093](#)).

У Державному стандарті базової середньої освіти для природничої освітньої галузі визначено чотири групи результатів, а у свідоцтві досягнень рекомендовано виставляти оцінки за трьома групами результатів, оскільки конкретні результати групи результатів «Розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту» враховують при оцінюванні інших груп результатів.

Оцінка першої групи результатів (ГР1) складається із оцінок, отриманих за вміння виявити і сформулювати дослідницьку проблему, спланувати дослідження, виокремити, проаналізувати, кроки дослідження, зафіксувати спостереження, виконати навчальні проекти, змодельовати природне явище або об'єкт, сконструювати приладдя тощо. Виявити ці уміння учні й учениці можуть під час виконання лабораторних і практичних робіт, практикумів з розв'язування експериментальних (дослідницьких) завдань, вимірювань, дослідів і спостережень, польових робіт, навчальних проектів, моделювань і конструювань та інших видів робіт пов'язаних з *умінням досліджувати природу*.

Для другої групи результатів (ГР2), що стосуються *вміння здійснювати пошук й опрацьовувати інформацію* слугують оцінки за пошук, порівняння,

зіставлення, узагальнення, оцінювання інформації, представлення інформації в різних формах, перетворення одного виду інформації в інший.

Оцінювання третьої групи результатів (ГР3) з *усвідомлення закономірностей природи* переважно ґрунтується на умінні учнів і учениць застосовувати науковий апарат природничих наук для пояснення природних і технічних явищ і об'єктів. Виявити ці уміння учні й учениці можуть під час розв'язування задач, відповідей на запитання за змістом вивченого тощо.

Дієвим засобом оцінювання усіх груп результатів є контекстні завдання, розв'язання яких передбачає здобуття і застосування учнями / ученицями предметних знань у різноманітних життєвих ситуаціях. За виконання їх може бути виставлена як одна комплексна, так і декілька оцінок.

Тематичне оцінювання здійснюють, у разі потреби, із метою проміжного контролю за всіма видами робіт, виконаних упродовж вивчення теми / розділу або їхніх частин.

Рекомендуємо такий алгоритм діяльності під час організації навчання:

- 1) чітко формулювати зрозумілі для учнів / учениць очікувані результати навчання (за групами результатів і за критеріями оцінювання їх);
- 2) наводити приклади завдань і видів діяльності з аналізом за критеріями оцінювання результатів виконання;
- 3) оперативно й доступно надавати учням / ученицям зворотний зв'язок щодо досягнення ними очікуваних результатів навчання;
- 4) вчасно коригувати процес навчання для досягнення його очікуваних результатів.

Модельні навчальні програми з предметів та інтегрованих курсів природничої освітньої галузі розміщені на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України та вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Керуючись законодавством (стаття 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту»), звертаємо увагу, що педагогічні працівники закладу освіти ***обирають модельні навчальні програми на певний цикл повної загальної середньої освіти і не можуть змінювати їх в середині циклу, зокрема при переході від 7-го до 8-го або від 8-го до 9-го класу, оскільки кожна з модельних навчальних програм має особливості щодо реалізації вимог стандарту до результатів навчання на відповідному циклі.***

Обравши модельну навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає навчальну програму. Вимоги до навчальних програм викладені в додатку 6 до Типової освітньої програми для 5 - 9 класів.

У *модельній* навчальній програмі авторка /автор пропонує послідовність вивчення тем, зміст і види навчальної діяльності, які є *орієнтовними*. Тому з *модельної* навчальної програми вчитель / вчителька до кожної теми *навчальної* програми *добирає* з-поміж запропонованих або ж додає ті *елементи змісту й способи діяльності*, що в умовах певного закладу загальної середньої освіти й класу є *найоптимальнішими* для кожного учня / учениці та для учнівської спільноти класу. Тобто для паралельних класів за *тією самою модельною* можна скласти *декілька навчальних* програм, що якнайкраще відповідатимуть освітнім потребам і навчальним можливостям учнів / учениць того чи того класу з огляду на рівень їхньої попередньої підготовки з природничих й інших навчальних

предметів. **Навчальні програми, розроблені на основі модельних навчальних програм затверджує педагогічна рада закладу освіти.**

Навчання природничих предметів ґрунтується на засадах компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого та інтегративного підходів. Необхідною умовою набуття учнями й ученицями компетентностей є діяльнісний підхід до навчання. Увагу варто приділяти практичним, дослідницьким та проєктним роботам різного виду, розв'язуванню комплексних та контекстних завдань.

Наразі *необхідне* посилення практико-орієнтованого підходу до навчання природничих предметів, *перенесення акцентів зі збільшення обсягу відомостей, призначених для засвоєння учнями й ученицями, на вироблення в них умінь використовувати їх для досягнення певних цілей.*

Важливою умовою організації освітнього процесу є вибір раціональної системи методів і прийомів активного навчання, використання ІКТ у поєднанні з традиційними засобами. Рекомендується, щоб форми організації освітнього процесу враховували види навчальної діяльності, які містять обрані навчальним закладом модельні навчальні програми, а також були спрямовані на подолання викликів, зумовлених особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Важливим є впровадження STEM-підходу в освітньому процесі, що забезпечуватиме досягнення учнями/ученицями освітнього результату для задоволення потреб суспільства за допомогою розкриття на практичному рівні значущості нових досягнень в галузі науки, техніки і технологій й сприятиме самовизначенню й самореалізації особистості. За такого підходу знання і розуміння учнями/ученицями наукових, математичних, технологічних та інженерних концепцій й процесів, сприятимуть прийняттю особистих виважених рішень у розв'язанні проблем та формуванні активної життєвої позиції через участь в громадському, культурному й економічному житті суспільства.

Учительству варто звернути увагу на важливість формування в учнівства компетенцій, наведених у рамковому документі [PISA: природничо-наукова грамотність](#). Також рекомендуємо для використання [Збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у вимогах PISA. Частина 1](#). У 2025 році Україна знов братиме участь дослідженні PISA. Оскільки провідною галуззю дослідження **у 2025 році буде саме природничо-наукова грамотність**, пропонуємо ознайомитись з [Рамковим документом із природничо-наукової освіти PISA-2025](#).

У згаданому документі окреслено необхідність зміни підходів до навчання природничим наукам з урахуванням актуальних викликів (особистих, локальних, державних), що постали перед світом, який швидко змінюється. Також зазначено, що природничо-наукові компетентності окреслюють важливі для молоді знання, уміння, навички, способи мислення і цінності, необхідні, щоб ефективно розв'язувати навчальні й життєві проблеми та діяти в регламентованих і нерегламентованих ситуаціях. Багато з цих вимог і орієнтирів покладено в основу ДСБО (додатки 9, 10).

З результатами участі України в дослідженнях PISA (національні звіти) та міжнародними звітами можна ознайомитись за покликанням <https://pisa.testportal.gov.ua/pisa-2018-zvity/>.

Реалізація природничої освітньої галузі в 5–7 класах закладів загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році буде здійснюватися відповідно до [Типової освітньої програми для 5 - 9 класів](#), затвердженої наказом МОН 19.02.2021 № 235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120).

Згідно з новою редакцією Типової освітньої програми для 5–9 класів (додатки 1, 2) для реалізації галузі визначено мінімальну (1,5 год на тиждень у 5 класі, 2 год на тиждень у 6 класі, 7 годин на тиждень у 7 класі) і максимальну (3 год на тиждень у 5 класі, 5 год на тиждень у 6 класі, 9 год на тиждень у 7 класі) кількість годин навчального навантаження. В освітній програмі заклад освіти визначає кількість навчальних годин на реалізацію галузі у межах заданого діапазону. Розподіл навчального навантаження між окремими предметами галузі наведено у типовому навчальному плані. Заклад освіти може збільшити кількість навчальних годин на тиждень на вивчення навчальних предметів / інтегрованих курсів, що передбачена типовим навчальним планом нової редакції Типової освітньої програми для 5–9 класів може бути збільшена закладом освіти, використовуючи для цього години навчального навантаження, визначені типовим навчальним планом для перерозподілу між освітніми компонентами. Перерозподіл годин навчального навантаження здійснюється для побудови різних освітніх траєкторій для різних класів (зокрема, однієї паралелі). Кількість годин збільшується на ті освітні компоненти галузі, які є пріоритетними для здобувачів освіти в конкретному класі.

У 5–6 класах природнича освітня галузь реалізується через інтегрований курс. У 6 класі типовим навчальним планом передбачено вивчення інтегрованого курсу і навчального предмета «Географія». У 7–9 класах галузь реалізується через окремі навчальні предмети – біологія, географія, фізика, хімія.

Модельні навчальні програми для [5 - 9 класів](#) та навчальні програми для [8–9](#) і [10–11 класів](#) розміщені на офіційному сайті МОН; підручники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України до використання в освітньому процесі, розміщені в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Звертаємо увагу, що використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

Рекомендації щодо окремих аспектів, пов'язаних із вивченням навчальних предметів / інтегрованих курсів природничої освітньої галузі в розрізі класів запропоновано нижче.

Інтегровані курси природничої освітньої галузі

Інтегрований курс природничої освітньої галузі у **5–6 класах** вивчають за однією з модельних навчальних програм: «Пізнаємо природу», «Довкілля» «Природничі науки», що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

У 6 класі типовим навчальним планом також передбачено вивчення навчального предмета «Географія». Цей предмет включається в навчальний план закладу освіти у разі вивчення інтегрованого курсу за модельними навчальними програмами «Пізнаємо природу» або «Довкілля». При цьому важливо уникнути дублюжу вивчення змістових питань географічного складника ДСБО. Рекомендуємо у такому разі при розробленні навчальної програми інтегрованого курсу не включати в неї ті питання географічного компонента, які вивчатимуться в предметі «Географія». Ці сприятиме економії та більш ефективному використанню навчального часу.

У разі організації освітнього процесу у 5–6 класах за модельною навчальною програмою «Природничі науки» навчальний предмет «Географія» не включається в навчальний план освітньої програми закладу освіти.

Заклад загальної середньої освіти може водночас на свій розсуд реалізовувати *декілька варіантів організації освітнього процесу* в класах тієї самої паралелі: в одному — працювати за модельною навчальною програмою «Пізнаємо природу» одного з авторських колективів, у другому — за програмою з такою ж назвою, але за іншим авторством, у третьому — вивчати інтегрований курс «Довкілля», у четвертому — інтегрований курс «Природничі науки». **Головне — не змінювати вибір варіанту організації освітнього процесу й модельної навчальної програми під час переходу від 5 до 6 класу.**

Вивчення окремих навчальних предметів у **7 класі** може бути доповнене інтегрованим курсом «Природничі науки» (2 години на тиждень), що сприятиме інтеграції знань і формуванню в учнівства цілісної наукової картини світу. Упровадження цього курсу здійснюється за рахунок годин навчального навантаження, визначених типовим навчальним планом для перерозподілу між освітніми компонентами. Курс може впроваджуватися як вибірковий освітній компонент і навчальне навантаження, визначене в навчальному плані закладу освіти на його вивчення, не зараховується до максимальної кількості годин, визначеної на природничу освітню галузь.

У **10–11 класах** за вибором закладу освіти може вивчатися інтегрований курс «Природничі науки» або окремі навчальні предмети: біологія і екологія, географія, хімія, фізика і астрономія або окремо фізика, астрономія.

Географія 6–7 класи

У 2024/2025 навчальному році навчання географії у 6–7 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до вимог [Державного стандарту базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО) за модельними навчальними програмами, розміщеними на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#).

Навчання географії має бути спрямоване на формування цілісної картини світу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між географічними явищами та процесами. Провідним методичним принципом має стати формування практичних навичок використання географічної інформації, що реалізується в логіці системно-діяльнісного підходу в освіті, який передбачає: високу мотивацію до вивчення географії; формування готовності учнівства до саморозвитку та освіти впродовж життя; активну навчально-пізнавальну діяльність учнівства; побудову освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, вікових, психологічних, фізіологічних особливостей та здоров'я учнівства.

Географія в 7 класі є логічним продовженням курсу географії, що вивчався у 6 класі. Головною метою вивчення географії в 7 класі є формування географічних знань про природу материків та океанів, їхню цілісність і диференціацію природних умов. Водночас розширюються знання про географічну оболонку та її компоненти, формуються уміння проводити дослідження, працювати з інформацією. Зміст курсу створює необхідну основу для розуміння учнівством ролі географічної оболонки в житті людей і впливу суспільства на природні умови.

Основою змісту курсу «Географія» 7 класу є вивчення закономірностей формування природних умов материків і океанів Землі. Такий зміст і структура модельних програм спрямований не тільки на формування базових знань та умінь, необхідних для подальшого вивчення курсів географії, а й сприяє становленню сталого інтересу до предмета, закладає основи життєво важливих компетентностей (умінь, навичок, ставлень, цінностей). Також модельними програмами передбачено формування картографічної компетентності учнівства.

Для вивчення географії у 7 класі в 2024-2025 навчальному році Міністерство рекомендує дві модельні навчальні програми. Порівняльний розподіл очікуваних результатів навчання, що мають досягти учні та учениці, які навчатимуться за цими програмами, та запропонований зміст наведено в таблиці.

Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікітчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.)	Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.)
У 7 класі курс «Географія» охоплює 4 розділи	У 7 класі курс «Географія» охоплює 3 розділи
Розділ І. «Картографічне зображення Землі» Тема 1. «Карти материків та океанів» Тема 2. «Географічні координати» Тема 3. «Відстані на карті» Розділ ІІ. «Головні закономірності формування природи материків та океанів» Тема 1. «Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини» Тема 2. «Клімат» Тема 3. «Природні комплекси Землі» Тема 4. «Розселення людей на материках» Розділ ІІІ. «Природа материків» Тема 1. «Африка» Тема 2. «Австралія», Тема 3. «Південна Америка» Тема 4. «Антарктида» Тема 5. «Північна Америка» Тема 6. «Євразія». Розділ ІV. «Природа океанів» Тема 1. «Океани полярних широт» Тема 2. «Тихий океан, Атлантичний океан, Індійський океан»	Розділ І. Закономірності формування природи материків Тема 1. Географічні карти материків Тема 2. Закономірності формування рельєфу материків Тема 3. Закономірності формування клімату материків Тема 4. Закономірності поширення природних комплексів материків Розділ ІІ. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Тема 2. Південна Америка Тема 3. Австралія Розділ ІІІ. Полярний материк Тема 1. Загальні відомості про Антарктиду Тема 2. Природа Антарктиди РОЗДІЛ ІV. Материки північної півкулі Тема 1. Північна Америка Тема 2. Євразія Розділ V. Закономірності формування природи океанів Тема 1. Закономірності формування рельєфу дна океанів Тема 2. Закономірності формування водних мас океанів Тема 3. Органічний світ та екологічні проблеми океанів

В обох модельних програмах визначені орієнтири для оцінювання очікуваних результатів навчання, запропоновано зміст кожного розділу / теми, окреслено види діяльності, які може використати вчитель / учителька на уроках або поза ними, щоб допомогти учням та ученицям досягти визначених програмою результатів. Види діяльності, запропоновані в модельних програмах, є орієнтовними. Вчитель / учителька може їх змінювати, підбирати ті форми і методи навчання, якими добре володіє сам / сама і які є ефективними, зрозумілими та цікавими для його учнів та учениць.

Курс географії в 7 класі має чітку практичну спрямованість, що реалізується під час проведення досліджень, виконання практичних робіт і вправ, створення моделей, розв'язання ситуативних, проблемних, аналітичних завдань, роботу з навчальною й науково-популярною літературою, цифровими ресурсами

тощо. Такий підхід сприяє розвитку наскрізних умінь: критично і системно мислити, висловлювати та логічно обґрунтовувати власну думку, творчо діяти, виявляти ініціативу, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми самостійно та у співпраці з іншими.

На початку кожного уроку доцільно актуалізувати увагу на термінах і поняттях, які будуть розглядатися на ньому і вже знайомі учням / ученицям. При цьому варто оголосити проблемне питання або ж навіть запропонувати учням і ученицям висунути власну наукову гіпотезу аби пояснити природничі процеси і явища в Африці, Тихому океані чи деінде на інших материках і океанах. Таким чином забезпечується реалізація діяльного підходу на уроках.

Для наочного відображення об'єктів, перебігу географічних процесів і явищ доцільно використовувати відеофрагменти, відео-візуалізації, інформаційні плакати, мультимедійні презентації тощо.

У 7-му класі здобувачі освіти ще гарно сприймають активні форми роботи у вигляді проведення географічних ігор, квестів, розгадування кросвордів і ребусів. Автори модельних програм запропонували велику кількість практичних робіт. У модельній навчальній програмі авт. Запотоцький С. П. та ін. їх налічується близько 30. У модельній навчальній програмі авт. Кобернік С. Г та ін. їх – 20. Це зроблено для того, аби вчителі / вчительки мали вибір й підібрали для себе ту їх кількість і ті теми, що відповідають власній методиці викладання географії в 7-му класі. Бажано, щоби практичні роботи охоплювали різноманітні географічні питання: роботу з контурною картою, визначення географічних координат і протяжності у градусах і кілометрах дуги меридіану / паралелі на карті (глобусі), виявлення зв'язків між тектонічною будовою і формами рельєфу за тектонічною і фізичними картами, читання кліматодіаграм, знаходження різниці між кліматичними поясами та областями, порівняння режимів річок, порівняння географічного положення двох материків / океанів використовуючи при цьому різні джерела географічної інформації – картографічні, статистичні, геоінформаційні ресурси і т. ін.

Практичні роботи мають бути також спрямовані на формування певних умінь:

- роботи з картографічним матеріалом (нанесення географічних об'єктів на контурну карту, робота з різноманітними географічними джерелами інформації, розв'язання географічних питань і задач тощо);
- роботи дослідницького і творчого характеру (складання картограм, маршрутів, комп'ютерних презентацій, схем, характеристик географічних об'єктів, виявлення закономірностей, оцінювання статистичних даних, складання прогнозів, проведення міні-досліджень, проведення спостережень за об'єктами, процесами та явищами навколишнього середовища;
- роботи з різними джерелами географічної інформації;
- складання описів та характеристик географічних об'єктів та явищ;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків;
- пояснення суттєвих ознак, властивостей географічних об'єктів і явищ;

- застосовувати прилади та інструменти для визначення кількісних та якісних характеристик компонентів природи;
- визначати види діяльності з охорони та раціонального використання природних багатств;
- дотримання заходів безпеки у разі стихійних природних і техногенних катастроф;
- застосування географічних знань у практичній діяльності та в повсякденному житті.

Крім методичних порад, варто нагадати про те, що географічна наука невинно розвивається. Тому на уроках необхідно наголошувати на результативних досягненнях сучасних географічних досліджень. Наприклад, під час вивчення поверхневих вод Антарктиди, доцільно наголосити про наявність численних підлідних озер під льодовиковою товщею. Вони виявлені завдяки впровадженню новітніх геофізичних методів досліджень у ХХІ столітті.

Також варто уникати стереотипних помилок, наголошуючи на тих чи інших географічних фактах. Зокрема, рекорд температури повітря на Землі становить +56,70. Зафіксований він 10 липня 1913 року на ранчо Ферніс-Крик у Долині Смерті в США. Попередній рекорд +58,20, дані про який ще часто фігурують у вітчизняних підручниках і навчальних атласах, скасований Всесвітньою метеорологічною організацією в липні 2012 року. Повсюдно на фізичних картах показано максимальну глибину Світового океану 11022 м (Бездня Челленджера у Маріанському жолобі). Це результат виміру, отриманий радянськими океанографами ще у 1957 році. Слід використовувати дані вимірів, які проводились пізніше за допомогою удосконалених приладів, зокрема високоточними багатопроменевими ехолотами. Так учасники глобальної експедиції «5 глибин», здійсненої у 2018-2019 роках під керівництвом американського дослідника Віктора Весково, зафіксували максимальну глибину у Безодні Челленджера 10924 м.

Моделльні навчальні програми пропонують організацію і проведення проєктної діяльності. Проєкти передбачають самостійну / під керівництвом учителя / вчительки дослідницьку діяльність учнівства. При виборі теми для проєкту потрібно враховувати інтереси учнівства, слід вибирати конкретну проблему, яка знайома учням й ученицям або має регіональний характер, спонукає учнівство до пошуку та використання додаткової літератури. Проєкт може бути представлений у формі презентації, ілюстрації, фотографій, відеоматеріалів, альбомів, інсценування тощо. Проєкт учні та учениці можуть виконати індивідуально, у парах і групах.

Для оцінки рівня результатів навчання учнівства після теми /розділу проводять діагностувальні роботи, які можуть відрізнятися за змістом та цілями.

Для учнів 7 класів діагностувальна робота допомагає виявити динаміку формування навчальних дій, таких як пізнавальні, регулятивні, комунікативні та особистісні.

Діагностувальні роботи допомагають визначити рівень сформованості різних груп очікуваних результатів навчання: володіння навичками пізнавальної, дослідницької та проєктної діяльності; готовність до самостійної діяльності,

володіння навичками отримання необхідної інформації з карт, уміння орієнтуватися в різних джерелах інформації, критично оцінювати та інтерпретувати інформацію, одержувану з різних джерел та представляти її в інших видах; встановлення взаємозв'язків і закономірностей природи; розв'язання проблем природничого змісту. Діагностувальні роботи також дають можливість визначити індивідуальну траєкторію розвитку учнівства.

Діагностувальні роботи можуть бути використані як інструменти для диференційованого навчання та оптимізації освітнього процесу.

Для організації освітнього процесу у 6–7 класах кількість годин на вивчення географії визначає заклад освіти, але вона має бути не меншою ніж мінімальна кількість годин відповідно до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН України від 09.08.2024 №1120. Вважаємо за доцільне для досягнення результатів навчання, визначених державним стандартом, додавати години на вивчення географії з годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами.

8–11 класи

У 2024/2025 навчальному році учні **8–9 класів** продовжать вивчати географію за оновленою навчальною програмою, затвердженою наказом МОН 03.08.2022 №698, та навчальною програмою для 8–9 класів з поглибленим вивченням географії, рекомендованою Міністерством освіти і науки України (лист МОН від 25.08.2020 № 1/11-5718), що розміщені на офіційному вебсайті МОН України (режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-6-9-klasiv>).

У старшій профільній школі учні **10–11 класів** вивчатимуть географію на рівні стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень – 10 клас) та (35 годин, 1 година на тиждень – 11 клас) за оновленою програмою, затвердженою наказом МОН від 03.08.2022 № 698, на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень) за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407 (режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Зважаючи на академічну свободу педагогічного працівника, зазначену в статті 54 Закону України «Про освіту», яка передбачає вільний вибір форм, методів і засобів навчання, учитель / учителька може самостійно визначати кількість годин на вивчення програмного матеріалу за темами. Він / вона може змінювати розподіл годин між темами і розділами, використовувати години резервного часу з метою глибшого вивчення окремих тем, проведення уроків узагальнення і систематизації знань після вивчення великих розділів і тем, проведення екскурсій, зустрічей, обговорення дискусійних питань, що виникли під час вивчення певних тем тощо.

Організовуючи освітній процес у 8–11 класах учитель / учителька може керуватися методичними рекомендаціями МОН з географії попередніх років.

У 2024 році розроблено модифіковані (скорочені) навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, у тому числі і модифіковану навчальну

програму з географії та рекомендації щодо її використання ([наказ МОН № 701 від 26.05.2024](#)).

Цю програму можна використовувати для тих учнів та учениць, які пропустили навчання або тривалий час не вчилися за українськими освітніми програмами, зокрема, діти за кордоном та ті, що вимушено перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Зміст скорочених програм побудовано таким чином, що учні здобуватимуть основні знання з визначених предметів, які допоможуть їм безперешкодно продовжувати навчання в українських школах.

Детальніше з програмами і методичними рекомендаціями до них можна ознайомитися за покликанням: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-vykorystannia-modyfikovanykh-prohram-z-ukrainskoi-movy-ukrainskoi-literatury-istorii-ukrainy-heohrafii-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>.

Звертаємо увагу на необхідність використання інтернет-ресурсів та онлайн-сервісів під час проведення уроків географії. Використання таких джерел розширює можливості навчання та допомагає створити цікаве інтерактивне освітнє середовище для школярства. Використання такого контенту дає можливість отримати доступ до великої кількості різноманітної інформації, навчальних матеріалів і ресурсів, що, своєю чергою, полегшує освітній процес й робить його більш цікавим та діяльним. Проте важливо пам'ятати, що використання цих сервісів має бути належним і безпечним; необхідно дотримуватись авторських прав та етичних стандартів при використанні інформації з інтернету. Ось кілька способів, які можна використовувати для інтеграції онлайн-сервісів на уроках географії:

1) **Картографічні сервіси.** Використання картографічних сервісів, таких як Google Maps або Google Earth, може допомогти учням та ученицям розвивати просторову уяву та краще розуміти географічні закономірності й розташування різноманітних географічних об'єктів. За допомогою цих сервісів можна також вивчати топографію, прокладати й відслідковувати маршрути, досліджувати різні країни і регіони світу.

2) **Онлайн-джерела.** Використання онлайн-джерел, таких як вебсайти наукових журналів, географічні блоги, електронні карти, атласи та репозитарії географічних даних, дозволяють учням знайти актуальну та достовірну інформацію про географічні процеси і явища, окремі регіони і країни, природні умови і ресурси та інші аспекти географії. За допомогою цих ресурсів учнівство може проводити дослідження та представляти їх результати. Приклади таких навчальних ресурсів: Цікава наука – <https://www.youtube.com/channel/UCMIVE71tHEUDkuw8tPxtzSQ>; Експедиція Ukraïner – <https://ukraïner.net/>; Колекція карт світу – <https://worldmapper.org/>; Карти корисних копалин, сільського господарства, економіки, населення, релігій тощо – <https://www.bouncymaps.com/>; Світова мапа часу – https://24timezones.com/map_uk.php#/map; Карти України – <http://www.ua-maps.com/>; Карти National Geographic – <https://www.nationalgeographic.com/maps/> та ін.

3) **Віртуальні екскурсії географічного спрямування.** Під час використання сервісів віртуальних екскурсій учні та учениці можуть відвідати віддалені місця, до яких складно або неможливо потрапити фізично. Наприклад, вони можуть досліджувати національні парки, географічні пам'ятки або культурні центри через вебкамери, відео або 360-градусні зображення. Прикладами таких ресурсів є: EarthCam – <https://www.earthcam.com/> ; Віртуальні тури Україною – <https://discover.ua/virtual-tours> ; 45 віртуальних подорожей Україною – <https://life.pravda.com.ua/travel/2021/01/29/243805/> ; Віртуальні подорожі національними природними парками України – <https://lowcost.ua/national-parks-ua/> ; Занурення в океан, старовинні замки та Ватикан: підбірка віртуальних турів світу – <https://bit.ua/2020/11/virtual-tours/> та ін.

4) **Географічні ігри та інтерактивні онлайн-застосунки.** Існують онлайн-ігри та онлайн-застосунки, які сприяють розвитку географічних знань. Наприклад, географічні вікторини, ребуси, хмари слів, ігри на відповідність, головоломки або ігри, у яких учні мають знайти місцезнаходження географічних об'єктів на карті. Це може бути захоплюючою формою вивчення й закріплення навчального матеріалу. До таких ресурсів належать: Seterra – <https://www.geoguessr.com/seterra/> ; Wordwall – <https://wordwall.net/uk> ; Ребуси українською - <http://rebus1.com/ua/> ; Kahoot - <https://kahoot.com/> ; Learningapps - <https://learningapps.org/> та ін. Також у цій групі сайти й онлайн-платформи, за допомогою яких можна створювати найрізноманітніші тестові завдання для перевірки результатів навчання учнів та учениць із предмета.

5) **Онлайн-сервіси для командної роботи,** такі як Google Документи, Google Диск, Google Keep, інтерактивні дошки Miro та Padlet. Вони допоможуть учням та ученицям працювати над географічними проєктами, збирати інформацію та обмінюватися даними, створювати презентації та звіти. Це сприятиме розвитку навичок командної роботи та доступу до матеріалів усіх учасників групи.

Покликання на інформаційні ресурси в інтернеті, відеолекції, інші джерела:

1. Географіка. Географічний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geografica.net.ua/publ/galuzi_geografiji/metodika_vikladannja_geografiji/35

2. Інтернет на користь: онлайн ресурси для вивчення географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/internet-na-koristonlayn-resursi-dlya-vivchennya-geografi>

3. Всеукраїнська школа онлайн портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lms.e-school.net.ua/>

4. PISA: природничо-наукова грамотність / уклад. Т. С. Вакуленко, С. В. Ломакович, В. М. Терещенко, С. А. Новікова; перекл. К. Є. Шумова. – Київ, 2018. – 119 с.

5. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко,

В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. – Київ: УЦОЯО, 2019. – 439 с.

6. Уроки PISA-2018: Природничо-наукова грамотність і як її розвивати /авт. О. Козленко, Інститут педагогіки НАПН України. – Ж-л «Біологія і хімія в рідній школі». – 2020. – № 1. – 8 с.

7. Унікальні сторінки географії. Визначні географічні відкриття» посібник для 5 – 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т. Г., Лис Ю. В., Совенко В. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.imzo.gov.ua/posbniki-ser-shklnabbloteka/unkaln-stornki-geograf-viznachn-geografchn-vdkrittya-posbnik-ser-shklnabbloteka-dlya-5-6-klasv-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-glberg-t-g-lis-yu-vsovenko-v-v/> .

8. Медіаграмотність на заняттях з географії. Навчальне видання / Філончук Зоя. – За ред. Волошенюк О., Іванова В. – Київ: АУП, ЦВП, 2020. – 73 с., іл.